

ЎҚИТИШ ЖАРАЁНИДА ТАЛАБАЛАРНИ КАСБИЙ ТАЪЛИМГА ТАЙЁРГАРЛИГИНИ АНИҚЛАШ

Джураева Раъно Бахромбековна

*Ўзбекистон халқаро ислом академияси
"Замонавий ахборот коммуникация технологиялари"
кафедраси катта ўқитувчиси Тошкент шаҳри*

ARTICLE INFO.

Keywords: engineering psychology, psychological testing, psychological diagnostics, psychological tests, virtual portrait, virtual psychologist, psychological prevention and technical logic.

Annotatsiya

This article is devoted to the development of testing methods that allow to diagnose the psychological predisposition of students to religious and scientific views. The aim of the work is to develop a convenient and effective software tool that allows you to determine and psycho-diagnose the predisposition of young people, especially students, to follow various misguided religious movements.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2022 LWAB.

Талабалар билимини баҳолашнинг компьютер тизими орқали ўзлаштириш мониторингини ташкил этиш учун аввало, замонавий таълим тизимида ўқитишнинг сифатини ташхис қилишга, яъни унинг ҳолатини ташхисламай туриб, ундаги жараёнларни самарали бошқариш ва таълимда маълум бир мақсадга эришишнинг иложи йўқлиги ҳеч кимда шубҳа туғдирмайди. Талабаларнинг яқунловчи билим ва малакаларини таълим жараёнида турли мезонлар ҳамда ёндашувларга таяниб аниқлаш, бу жараёнларда ахборот технологияларини қўллаш натижасида уларнинг дидактик талабларга мослигини ҳақиқийлигини назорат қилиш мумкин. Унда педагогик ташхис талабалар билим, малака ва кўникмаларини шаклланиш даражасини аниқлашни, назорат қилишни, баҳолашни, йиғиш ва статистик маълумотларнинг таҳлили ҳамда келгусида бу жараён ривожини башорат қилишни ўз ичига олади.

Ўқитиш жараёнида ташхисий текширишлар маълум даражада самарали методикани танлашга ёрдам бериши билан муҳим саналади. Билимларни назорат қилишда, унинг башорат этувчи вазифаси, таълим-тарбиявий жараён ҳақида, унинг келажаги, яъни олдиндан кўра билиш мумкин бўлган ҳолати тўғрисидаги ахборотни олиш учун хизмат қилади. Ўқув жараёнининг ҳар босқичида ўқув материалининг маълум бўлаги бўйича мўлжалланган аниқ билим, малака ва кўникмалар етарлича шакллангани ёхуд шаклланмаганлиги башоратини текшириш имконини беради. Маълум илмий башорат бўйича эришилган натижалар талабаларнинг келажакдаги фаолиятлари моделини яратиш учун қўлланилади. Бундай башорат келажакда ўқитишни режалаштириш ва амалга ошириш учун аниқ хулосалар олишга катта кўмак беради [4].

Бу ишни амалга оширишда психологиянинг тестлаш ва тахлилий диагностика каби методлари самарали тарзда ёрдам беради.

Фаолият натижаларини тахлил қилиш жараёнида натижанинг ўзи эмас, балки шу натижани ҳосил қилиш билан боғлиқ фаолият психологик жиҳатдан баҳоланади. Бу метод айниқса, талабалар психологиясида кенг қўлланилади. Талабаларнинг фаолиятини ўрганиш орқали уларнинг психикаси ва тараққиёти ҳақида маълумотлар олинади.

Информатика ва ахборот технологиялари тобора тараққий этиб бораётган техника тараққиёти асрида психологик тестлаш ва диагностика қилиш жараёнларининг ҳам самарадорлиги, тезкорлиги ва қулайлигини ошириш мақсадида ҳозирги кунда психология ва информатика каби бир қарашда бир – бирига мутлақо зиддек туюлган икки қарама – қарши соҳа бир – бири билан ўзаро мустақкам алоқада иш юритиб, бир-бирини тўлдириб келмоқда. Зеро, техника психологияси мавжуд бўлгани сингари психологиянинг ҳам ўз техникаси мавжуд. Аниқроқ қилиб тушунтирадиган бўлсак, ҳозирги кунда тараққий этган кўплаб техник қурилмалар, дастурий воситаларининг кенг миқёсдаги кўз илғамас даражада мукаммал имкониятлари ва ихтиёрий соҳага жорий қилиш имконияти мавжуд бўлган функциялари ёрдамида ҳозирда турли хилдаги психологик тестлаш, диагностика қилиш ва бошқа психологик жараён ва ходисаларни тахлил қилиш бўйича дастурлар ҳамда техник аппарат қурилмалари яратилмоқда.

Юқоридаги мулоҳазаларга хулоса ўлароқ Ўзбекистон халқаро ислом академияси "Замонавий ахборот коммуникация технологиялари" кафедрасида психологик диагностика қилиш бўйича «Талабаларнинг диний илмларга қаршларига мойиллигини психологик диагностика қилиш (психологик диагностика тестлаш дастури мисолида)» дастур яратилди. Бу дастур оддий диагностика дастурлардан фарқли ўлароқ талабаларнинг маънавий-маърифий ва диний мойиллигининг йўналишини белгилаб берувчи, унга ташхис қилиб, тўғри йўналтириш қобилиятига эга бўлган диагностика тизимдир [5].

Яратилган дастурга маълумотлар омбори сифатида психологик тестлар тўплами киритилган бўлиб, талаба тестлаш жараёнидан ўтганидан сўнг, натижа сифатида киритилган жавоблар хусусиятидан келиб чиқиб, ўша талабанинг онги нечоғлик ва қай йўсинда ривожланганлиги даражаси, билим савияси ва билимининг кўлами, унда мавжуд билимнинг қандай йўналишга эгаллиги, яъни тўғри(онгли)ми ёки нотўғри(онгсиз) эканлиги, унинг феълидаги нотўғри оқимларга бўлган мойиллик, оғиш, руҳий ва аклий оламида шаклланган экстремистик ва террористик хусусиятга эга бўлган ғояларнинг мавжуд ёки мавжуд эмаслиги ҳақидаги диагноз(ташхис) ҳосил бўлиб, ўша талабанинг жисмоний, руҳий ва аклий учликдан иборат виртуал портрети ҳосил бўлиши, сўнг, эришилган натижага мувофиқ талабага маслаҳат берувчи “виртуал психолог” тизимдир.

Дастурий тизимнинг асосий мақсад ва вазифалари қуйдагилардан иборат:

- а) Таълим жараёни субъектларининг шахсий (индивидуал) психологик хусусиятларини ўрганиш;
- б) Талабаларнинг ижтимоий етуклик ва касбий аҳамиятга молик сифатларини ривожланишини кузатиш;
- в) Талабаларни касбий таълимга психологик-педагогик тайёргарлигини аниқлаш;
- г) Талабаларни интеллектуал ва шахс сифатида ривожланишидаги нуқсонларнинг психологик сабабларини аниқлаш;
- д) Талабаларнинг касбий қобилияти, кўникма, малакалари ва танлаган касбига муносабатини аниқлаш;
- е) Талабаларнинг ижтимоий роли ва гуруҳ ичида тутган ўрнини аниқлаш ва бошқа шу қабилардан иборат.

Психологик ташхис босқичидан сўнг, психологик профилактика жараёни амалга оширилади ва у қуйдагиларни ўз ичига олади:

- ✓ психологнинг гуруҳ раҳбари, тиббий ходим ва мутасадди мутахассислар билан ҳамкорликда

- талабанинг индивидуаллигини сақлаган ҳолда шахсий ривожланишини таъминлаш;
- ✓ талаба хулқига девиватсия (салбий оғишлар) вужудга келиш сабабларини аниқлаш ва бундай ҳолатларнинг олдини олиш;
- ✓ стресс, депрессия, низо, салбий эмотсионал кечинмалар ҳолатлари юзага келишининг сабабини аниқлаш ва олдини олиш;
- ✓ соғлиги жиҳатидан имконияти чекланган талабаларни психологик қўллаб-қувватлаш кабиларни амалга оширади.

Дастурни тўғри структурали ва мантиқ асосида яратилиши дастур ҳам психология ҳам техника мантиғи жиҳатидан мукамал боғланиши керак бўлади. Тест – бу стандартлаштирилган, қўп ҳолатларда тажриба давомида вақт кўрсаткичи билан чегараланган, миқдорий ва сифатий турдаги хос индивидуал психологик тафовутларни аниқлаш учун мўлжалланган психо диагностика усулдир. Тест мақсади шахсларнинг психологик хусусиятларини баҳолаш вазифасини бажарувчи махсус хусусиятга эга бўлган курол тушунилади. У маълум стандарт шарт – шароитларни ҳисобга олган ҳолда, хулқ – атворнинг турли қисмларининг тоифаларини юзага чиқариш учун мўлжалланган шартлар(вазифа) ёки саволлар жамланмасидан ташкил топган бўлади.

Бу психологик диагностикалаш тест дастури нафақат фойдаланувчининг ақлий ва руҳий оламидаги индивидуал, ўзига хос хусусиятларининг ташхисини қўйиш, қўшимча қизиқарли тестлардан ўтказиш, унга психология соҳасида билимларини оширишга ёрдам бериш, ўзи учун фойдали бўлган адабиётларни етказиб беришга ҳам мўлжалланган тизим вазифасини ўтайди. Тизимнинг энг катта авзалликларидан бири шундан иборатки, унда бир пайтнинг ўзида ҳам тажрибадан ўтувчи учун тестлаш, ишчи режим, ҳам тажрибани кузатувчи учун ташхис режими ишлайди. Яъни бунда тестдан ўтувчи шунчаки ўзим ҳақимда маълумот олиш учун тестдан ўтаяпман деган фикрда тестни самимий жавоблар бериш орқали ишлайди, чунки унга диний мойиллигини текширилишини билдирадиган эслатмалар ҳам, тестлар ҳам берилмайди. Аммо кузатувчи ўзига натижалар асосида унинг ақлий ва руҳий мойиллик даражасини аниқлаш учун етарли маълумотлар олади ва уларни дастур автоматик тарзда маълумотлар базасида қайд этади [1].

Шулардан келиб чиққан ҳолда дастурнинг асосий бўлимлари қуйдаги менюлардан иборат:

1. “Дастур ҳақида” менюси;
2. “Бу қизик” менюси;
3. “Атамалар” менюси;
4. “Тавсия этилади” менюси;
5. “Қидириш ” менюси;
6. “Тестни бошлаш” менюси;

1. “Дастур ҳақида” менюсида: дастурни ўрнатиш ва ишга тушириш, унинг мақсади ва ундан фойдаланиш қоидалари бўйича ёрдам. Дастурнинг яратувчилари ҳақида маълумотлар мавжуд бўлади.

2. “Бу қизик” менюсида: фойдаланувчилар ўз индивидуал хусусиятлари ва хулқ – атворларининг турли қирраларини аниқлаш имкониятига эга бўлувчи турли мавзулар доирасидаги қизиқарли, ҳазиломус тестлар жамланмасига дуч келдилар. Масалан шундай тестлардан: темпераментни аниқлаш бўйича, турли расм ва шаклли тестлар. Улар тестлаш жараёнидан ўтиб, натижалари юзасида диагностика қилинадилар.

3. “Атамалар” менюсида бир нечта юздан ортиқ психология соҳасига доир бўлган термин ва атамаларнинг ўзбек тилидаги таржимаси ва изоҳи билан танишиш имконига эга бўлишингиз мумкин.

4. “Тавсия этилади” менюси – бу ўзида турли хилдаги талабаларнинг ақлий ва руҳий оламини бойитиш учун хизмат қилувчи миллий ва хорижий кўламдаги адабиётлар:

маърузалар, асарлар, дарсликларнинг электрон кўринишдаги кичкинагина виртуал кутубхонасини қамраб олади. Унда: дин, психология, маънавият, маърифат ва бошқа соҳалар доирасидаги фойдали ва қизиқарли адабиётлар мавжуд бўлади.

5. “Қидириш” менюси – бунда сайт кўринишидаги дастуримиздаги мавжуд барча маълумотлар базаларида жойланган барча маълумотларни қидириб топиш имконияти мавжуд. Булардан: психологик атамалар, фойдали адабиётлар, тест турларини, администратор пароли орқали фойдаланувчилар рўйхатини ва ҳклар ўшандай маълумотлар жумласига мансубдир.

6. “Тестни бошлаш” менюси – бу дастурнинг энг асосий менюси бўлиб, унда талабанинг диний мойиллиги даражасининг диагностикаси жараёни амалга оширилади.

Бундан ташқари дастурий воситамиз доирасидаги очиб берилишга қаратилган мақсад ва вазибаларни акс эттирувчи бошқа ўхшаш дастур ва электрон сайтлар рўйхати мавжуд бўлиб, уларга тўғридан – тўғри ссилка орқали мурожаат қилиш каби қулайликлар мавжуд бўлади.

“Чиқиш” меню тугмасини босиш орқали фойдаланувчи дастурни тугатиши, уни тарк этиши мумкин.

Дастур кўриниши эса веб сайт кўринишида бўлиб, унинг бош ойнаси асосан тўрт қисм: юқори, паст, чап ва асосий қисмларидан иборат.

Дастурнинг бошқа психологик дастурлардан фарқли жиҳатлари саволлар бир йўналишли ва примитив шаклда танланмаган. Ундаги тестларнинг ўзи беш босқичга ажратилган бўлиб, улар куйдагилардан иборат:

I. Вариантли тестлар – тестланувчининг ички психологик ҳолати ҳақида, унинг характери ва ҳулқида мавжуд нозик нуқталарни очиб бериш учун хизмат қилади. Бундай ҳолатлардан: унинг иродаси;

II. Маъқуллаш мотиватсияси (ҳа-йўқ жавобли) тестлар – тестланувчининг фикрида қатъийлик, оғувчанлик, ростгўй ёки ёлғончилик, кўрқоқлик каби хусусиятларининг қай даражада эканлиги кўрсаткичини аниқлайди;

III. Суратли (агрессивлик) тестлари – тестланувчининг характери ва ҳулқ атворида азалдан мавжуд бўлган ва маълум бир вазиятларга дуч келганида юзага келувчи жаҳлдорлик, яъни агрессия хусусиятининг нечоғлик эканлиги даражасини аниқлаш учун ёрдам беради. Агрессивлиги кучли бўлган шахсда мойиллик даражаси шунчалик юқори бўлади.

IV. Мантиқий тестлар – тестланувчининг мантиқий фикрлаш қобилиятининг қай даражада ривожланганлигини очиб беради. Мустақил фикрга, ақлий савияга, яхши ривожланган ва шаклланган мантиқий фикрлаш қобилиятини аниқлайди.

V. Шаклли ёки IQ тестлари – бунда **IQ**, яъни шахсларда ривожланган интеллектуал ақлий қобилиятлари, мантиқий ва математик фикрлаш тезлиги даражаси ҳақида хабар берувчи антиқа ва жуда қизиқарли тестлар жамланган.

Тестларни бундай гуруҳларга бўлишдан кўзланган асосий мақсад: тестланувчида қизиқиш ва шижоат руҳини ошириш учун.

Дастур веб технологиялар асосида тузилган бўлиб дизайн жиҳатдан фойдаланувчиларни жалб қилиши, интерфейсининг қулайлиги, бугунги кунда долзарб бўлган психологик диагностика маълумотларни таҳлиллашга мўлжалланган бўлиб JavaScript, JQuery кутубхонаси, HTML, CSS, PHP, PhotoShop дастурий воситалардан ва AJAX технологияларидан фойдаланилган.

Юқорида кўрсатилган метод тадқиқот мақсадида қўлланилади. Бундан ташқари баъзи психологик методлар синаш мақсадида ҳам қўлланилади. Бунда мақсад психология фанига, илмий билимларга бирор янгилик киритиш, Қонуният очиш эмас. Бу методларнинг ўрганилаётган шахсда бирор хусусиятнинг мавжудлиги, унинг тараққиёт даражаси, турли меъёрларга мос келиши даражасини аниқлашдир. Дастурий тизим ёрдамида кишининг бирор касбга лаёқатлилиги, ақлий ривожланиш даражаси, билим даражаси ва ихтиёрий мойилликлари ўрганилади. Дастурнинг самарадорлиги уларни тузиш учун асосланган методология, тест тузилишининг кўплаб талабларга жавоб бериши, ўтказиш шароити ва талабларнинг адекватлиги билан аниқланади.

Адабиётлар:

1. Лутфуллаев М.Х. Олий таълим ўқув жараёнини такомиллаштиришда ахборот технологияларини интеграциялаш назарияси ва амалиёти (Информатика ва табиий фанлар мисолида): Пед. фан. доктори.... дис.афтореф. – Тошкент: ТДПУ, 2006. – 27 б.
2. Мавлонов Ж. Х, Педагогика ва психология фанидан маърузалар матни, // Бухоро Озиқ – оват ва енгил саноат технология институти. Бухоро – 2005;
3. Анастаси А. Психологическое тестирование. // Стандартизованные тоды психодиагностики (тесты). Т.1.–М, Т.2.–М: Педагогика,1982.С.114-119;
4. Рўзимуродов О. Н. Веб дастурлаш фанидан маърузалар матни. // ТУИТ, Ахборот технологияларининг дастурий таъминоти кафедраси. Тошкент – 2011;
5. Джураева Р.Б. Структура и содержание «положения об электронном учебно-методическом комплексе дисциплины» // Материалы II Международной научно-практической конференции, Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова на тему «Формирование профессиональной компетентности будущих специалистов в условиях кредитной технологии обучения: опыт, проблемы и перспективы», 22-24 апреля 2010 года. Кокшетау: КГУ, 2010. – С. 285-289.